

شناخت پتانسیل تولید محصولات کشاورزی به صرفه در استان کرمان

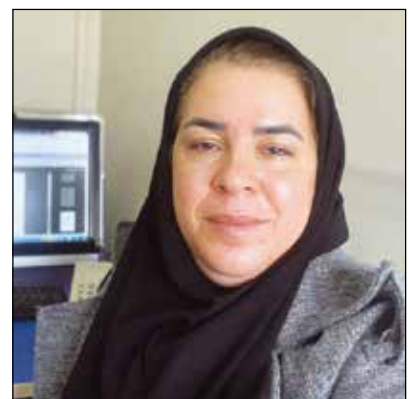
در بین محصولات باغی کشور، بیشترین سطح بارور با سهم ۲۱/۸۵ درصد، اختصاص به محصول پسته دارد. جمع سطح زیرکشت پسته در کشور ۶۴۵ هزار هکتار و میزان تولید آن، ۴۸۴/۵ هزار تن است که استان کرمان با سطح زیرکشت ۲۷۸/۳ هزار هکتار (سهم ۴۳ درصدی) و با تولید ۱۴۴/۵ هزار تن (سهم ۳۰ درصدی) رتبه اول را در بین استان‌های کشور به خود اختصاص داده است.

مقدمه

درصدی از تولیدات کشور در جایگاه پانزدهم قرار دارد و اگر جنوب کرمان را نیز در این تحلیل در نظر بگیریم، این منطقه از استان کرمان با تولید ۱۰۶۷ هزار تن محصولات باغی و سهم ۳/۹۶ درصدی از تولیدات باغی کشور در جایگاه ششم کشور قرار دارد. همچنین سطح زیرکشت محصولات باغی، قارچ و گلخانه‌ای در کشور اعم از غیر بارور و بارور در سال مذکور ۳/۱۷ میلیون هکتار بوده است که استان کرمان با ۱۳/۲۲ درصد سطح بارور محصولات باغی، بیشترین سطح بارور را در مقایسه با استان‌های دیگر به خود اختصاص داده است.

استان کرمان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و پهناورترین استان‌های کشاورزی ایران، دارای پتانسیل قابل‌توجهی برای تولید محصولات باغی و زراعی با ارزش‌افزوده بالاست. پسته، زعفران، خرما، محصولات گلخانه‌ای و گیاهان دارویی مهم‌ترین گزینه‌هایی هستند که از نظر اقتصادی توجیه‌پذیر به نظر می‌رسند. بر اساس آخرین آمارنامه منتشرشده توسط وزارت جهاد کشاورزی در سال ۱۴۰۳، میزان تولید محصولات باغی، قارچ و گلخانه‌ای در کشور، ۲۶/۹۶ میلیون تن بوده که استان کرمان با تولید ۶۸۸ هزار تن و سهم ۲/۵۵

دکتر مهدیه ساعی

عضو هیئت‌علمی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان کرمان

رتبه و جایگاه استان کرمان در تولید برخی از مهم‌ترین محصولات باغی و زراعی کشور

در بین محصولات باغی کشور، بیشترین سطح بارور با سهم ۲۱/۸۵ درصد، اختصاص به محصول پسته دارد. جمع سطح زیرکشت پسته در کشور ۶۴۵ هزار هکتار و میزان تولید آن، ۴۸۴/۵ هزار تن است که استان کرمان با سطح زیرکشت ۲۷۸/۳ هزار هکتار (سهم ۴۳ درصدی) و با تولید ۱۴۴/۵ هزار تن (سهم ۳۰ درصدی) رتبه اول را در بین استان‌های کشور به خود اختصاص داده است.

رتبه پنجم سهم تولید در بین محصولات باغی با ۷/۳۱ درصد متعلق به محصول خرماست. سطح زیرکشت خرما در کشور حدود ۲۸۶ هزار هکتار و میزان تولید آن ۱/۹۷ میلیون تن است که استان کرمان با سطح زیرکشت ۴۳/۸ هزار هکتار بعد از سیستان و بلوچستان رتبه دوم (سهم ۱۵/۳ درصدی) و با تولید ۲۶۷/۶ هزار تن (سهم ۱۳/۵۸ درصدی) در جایگاه چهارم تولیدکنندگان خرماي کشور قرار دارد. تولید پرتقال در کشور حدود ۳/۸۱ میلیون تن و سهم آن از کل میزان تولید محصولات باغی ۱۴/۱۳ درصد است که جنوب استان کرمان با سهم ۷/۶۱ درصدی در رتبه سوم تولیدکنندگان پرتقال کشور قرار دارد.

سطح زیرکشت خیار گلخانه‌ای در کشور ۸۶۱۹ هکتار و میزان تولید آن حدود ۲/۰۲ میلیون تن و سهم آن از کل میزان تولید محصولات باغی ۷/۴۷ درصد است که جنوب کرمان با سهم ۲۳ درصد، در جایگاه دوم سطح زیرکشت و با تولید ۱۹/۰۱ درصد در رتبه دوم تولیدکنندگان خیار گلخانه‌ای کشور قرار دارد. جمع سطح زیرکشت محصولات گلخانه‌ای در کشور ۱۵/۶ هزار هکتار و میزان تولید این محصولات ۳۰۵۳ هزار تن است. سطح زیرکشت این محصولات در شمال استان ۱۷۲ هکتار و میزان تولید آن ۳۱/۵ هزار تن و در جنوب کرمان ۳۰۰۵ هکتار با میزان تولید ۴۷۸/۶ هزار تن است.

همچنین استان کرمان در بعضی از محصولات باغی از جمله گردو و بادام از نظر سطح زیرکشت، حائز رتبه اول تا پنجم است. بر طبق همین آمار، جمع سطح زیرکشت

گیاهان دارویی در کشور ۲۳۶ هزار هکتار و میزان تولید آن ۲۱۰/۵ هزار تن است که سطح زیرکشت گیاهان مزبور در استان کرمان ۱۴۵۴ هکتار و میزان تولید آن ۲۰۲۵ تن است. سطح زیرکشت زعفران در کشور ۱۲۰ هزار هکتار و میزان تولید آن ۴۳۶ تن است که استان کرمان دارای سطح زیرکشت ۱۳۴۷ هکتار و تولید ۵/۸۸ تن است. سطح زیرکشت گل محمدی در کشور ۲۴ هزار هکتار و میزان تولید آن ۵۱/۶ هزار تن است که استان کرمان با سطح ۵۱۵۲ هکتار (سهم ۲۱/۴ درصدی) و با تولید ۱۲ هزار تن (سهم ۲۳/۲۶ درصدی) رتبه دوم سطح و تولید کشور را به خود اختصاص داده است.

استان کرمان به دلیل وسعت و تنوع اقلیمی (نواحی سردسیر، نیمه‌خشک و گرم جنوب) قادر است مجموعه‌ای از محصولات زراعی و باغی را تولید کند؛ از باغات پسته در غرب و نواحی رفسنجان تا خرما در جنوب (بم و جیرفت) و کشت‌های گلخانه‌ای در نواحی مناسب. این استان دارای پتانسیل بالایی برای تولید محصولات کشاورزی با صرفه اقتصادی است- بویژه پسته، خرما، محصولات گلخانه‌ای، زعفران و گیاهان دارویی. نقش کرمان در اقتصاد کشاورزی کشور بویژه در بازار پسته و صادرات آن چشمگیر است و بخش قابل‌توجهی از صادرات پسته کشور از این استان نشأت می‌گیرد.

محصولات با پتانسیل اقتصادی بالا

۱- پسته

کرمان قطب پسته ایران است و نقش

کلیدی در صادرات این محصول دارد. ارزیابی قابل‌توجهی از پسته گزارش شده است، اما درآمد قابل‌توجه همراه با نیاز آبی متوسط رو به بالا و حساسیت به مدیریت صحیح آبیاری و کود دهی است. عملکرد پسته خشک از ۵۰۰ تا ۱۲۰۰ کیلوگرم در هکتار (رقم و سن درخت تأثیر زیادی دارد). قیمت عمده‌فروشی محصول از ۷ تا ۹ دلار برای هر کیلوگرم (میانگین ۸ دلار) و هزینه عملیاتی سالانه ۱۵۰۰ تا ۳۰۰۰ دلار در هکتار برآورد شده است. در جدول شماره (۱) سود خالص محصول تخمین زده شده است.

۲- زعفران

زعفران در مقایسه با درختان باغی نیاز به آب بسیار کمی دارد. مناسب نواحی خشک و مرتفع است. برای بذریا پیاز سرمایه‌گذاری اولیه کمتری نیاز است و درآمد بسیار بالاتری به ازای هر کیلو نسبت به سایر میوه‌ها دارد. زعفران، مناسب کشت در تناوب با غلات زمستانه است. کرمان در سال‌های اخیر توسعه کشت زعفران در برخی شهرستان‌ها را تجربه کرده است. عملکرد زعفران در کرمان حدود ۴ تا ۷ کیلوگرم در هکتار زعفران خشک است و با مدیریت خوب به ۱۰ کیلوگرم هم می‌رسد. قیمت هر کیلوگرم بین ۱۲۰۰ تا ۱۵۰۰ دلار بسته به کیفیت مشاهده شده است. مصرف آب آبیاری در حدود ۴ تا ۵ هزار مترمکعب در سال در هکتار است، جدول شماره (۲).

۳- خرما

در نواحی گرم و کم ارتفاع جنوب و شرق استان (جیرفت، بم)، خرما محصولی پایدار

جدول شماره (۱) درآمد و هزینه‌های پسته در هکتار (هر دلار=۶۹۲۹۸ تومان)

مورد	کمینه (دلار)	بیشینه (دلار)
درآمد ناخالص (دلار)	۳۵۰۰	۱۰۸۰۰
هزینه عملیاتی (دلار)	۱۵۰۰	۳۰۰۰
سود خالص (دلار)	۵۰۰	۹۳۰۰
سود خالص (میلیون تومان)	۳۴/۶	۶۴۴/۴

۴- انار

انار محصولی نسبتاً مقاوم به خشکی است. بازار داخلی و صادراتی مناسبی دارد و فرآوری آن ارزش افزوده ایجاد می‌کند. متوسط تولید در ایران قابل توجه گزارش شده است. با توجه به قیمت بازار و قابلیت فرآوری، درآمد هکتاری مناسب و امکان صادرات محصولات فرآوری شده، مزیت اقتصادی دارد. عملکرد انار از ۱۰ تا ۲۵ تن در هکتار، قیمت عمده‌فروشی محصول از ۰/۷۶ تا ۰/۹۵ دلار برای هر کیلوگرم و هزینه عملیاتی سالانه شامل نیروی کار، آبیاری، کود و بسته‌بندی از ۲۰۰۰ تا ۶۰۰۰ دلار در هکتار برآورد شده است. در جدول شماره (۴) سود خالص محصول تخمین زده شده است. انار عملکرد در واحد سطح بالایی دارد؛ بنابراین درآمد ناخالص قابل توجه می‌شود؛ اما قیمت نهایی بسته به کیفیت، گرید (صادراتی/داخلی)، زمان بازار و فرآوری (آب‌میوه، رب و خشک) تغییر می‌کند.

تخمین زده شده است. خرما برای نواحی گرم جنوب کرمان (جیرفت) و بم بسیار مناسب است. البته نوع رقم (مضافتی، پیارم و غیره) تعیین‌کننده میزان سود در بازار است. بعضی ارقام صادراتی درآمد بسیار بالایی ایجاد می‌کنند، اما نیازهای فرآوری و سرمایه‌گذاری و زمان موردنیاز تا رسیدن درختان به مرحله باردهی را باید در نظر گرفت.

و با بازار داخلی و صادراتی است. عملکرد خرما از ۶ تا ۲۰ تن در هکتار برحسب رقم و مدیریت متفاوت است. قیمت عمده‌فروشی مضافتی از ۱/۵ تا ۱/۸ دلار برای هر کیلوگرم و پیارم ۳ تا ۳/۴ دلار برای هر کیلوگرم متفاوت است. هزینه عملیاتی سالانه ۱۵۰۰ تا ۵۰۰۰ دلار در هکتار (آبیاری، کار، برداشت، بسته‌بندی و نیروی کار) برآورد شده است. در جدول شماره (۳) سود خالص خرما

جدول شماره (۲) درآمد و هزینه‌های زعفران در هکتار (هر دلار=۶۹۲۹۸ تومان)

مورد	کمینه (دلار)	بیشینه (دلار)
درآمد ناخالص (دلار)	۴۸۰۰	۱۰۵۰۰
هزینه عملیاتی (دلار)	۱۰۰۰	۲۰۰۰
سود خالص (دلار)	۲۸۰۰	۹۵۰۰
سود خالص (میلیون تومان)	۱۹۴	۶۵۸

جدول شماره (۳) درآمد و هزینه‌های خرما در هکتار (هر دلار=۶۹۲۹۸ تومان)

مورد	کمینه (دلار)	بیشینه (دلار)
درآمد ناخالص (دلار)	۹۰۰۰	۶۸۰۰۰
هزینه عملیاتی (دلار)	۱۵۰۰	۵۰۰۰
سود خالص (دلار)	۴۰۰۰	۶۶۵۰۰
سود خالص (میلیون تومان)	۲۷۷	۴۶۰۸/۳

جدول شماره (۴) درآمد و هزینه‌های انار در هکتار (هر دلار=۶۹۲۹۸ تومان)

مورد	کمینه (دلار)	بیشینه (دلار)
درآمد ناخالص (دلار)	۷۶۰۰	۲۳۷۵۰
هزینه عملیاتی (دلار)	۲۰۰۰	۶۰۰۰
سود خالص (دلار)	۱۶۰۰	۲۱۷۵۰
سود خالص (میلیون تومان)	۱۱۰/۸	۱۵۰۷

رتبه پنجم سهم تولید در بین محصولات باغی با ۷/۳۱ درصد متعلق به محصول خرماست. سطح زیرکشت خرما در کشور حدود ۲۸۶ هزار هکتار و میزان تولید آن ۱/۹۷ میلیون تن است که استان کرمان با سطح زیرکشت ۴۳/۸ هزار هکتار بعد از سیستان و بلوچستان رتبه دوم (سهم ۱۵/۳ درصدی) و با تولید ۲۶۷/۶ هزار تن (سهم ۱۳/۵۸ درصدی) در جایگاه چهارم تولیدکنندگان خرمای کشور قرار دارد.

۵- محصولات گلخانه‌ای

محصولات گلخانه‌ای سود خالص بالاتری نسبت به محصولات باغی دارند؛ بویژه خیار و فلفل دلمه‌ای (تا ۳/۵ میلیارد در سال در هکتار)، اما سرمایه‌گذاری اولیه بسیار بالاتر است (هر هکتار گلخانه مدرن ۱۰ تا ۱۵ میلیارد تومان سرمایه اولیه نیاز دارد). مدیریت تخصصی، نیروی کار دائم و بازار مستمر لازم است. ریسک بازار (اشباع بازار داخلی و صادرات به روسیه و عراق و کشورهای خلیج فارس) وجود دارد. محصولات باغی سود کمتر، اما ثبات و ماندگاری بیشتری دارند و نیاز به سرمایه اولیه پایین‌تری است، جدول شماره (۵).

نتیجه‌گیری

اگر رقم صادراتی و بازار مناسب باشد، خرما بالاترین پتانسیل سود را دارد؛ اما ۶ تا ۷ سال طول می‌کشد تا به باردهی اقتصادی برسد. زعفران در مقایسه با سطح زیرکشت خیلی سودده است (تا ۶۵۸ میلیون تومان در هکتار)، نیاز آبی

گیاهان زراعی

برای اقلیم کرمان گیاهان زراعی که از نظر مصرف آب، بازار و ارزش اقتصادی نسبت به محصولات نظیر گندم و جو یا محصولات آب‌بر بهتر عمل می‌کنند عبارتند از:

۱- کنجد: کنجد محصولی بسیار مقاوم به خشکی و گرما است. در مقایسه با ذرت یا برنج نیاز آبی پایینی دارد و سازگار با خاک‌های سبک کرمان است. دانه و روغن کنجد ارزش بالایی دارد. همچنین از بازار داخلی (روغن، ارده، حلوا، شیرینی) و صادراتی مناسب و با عملکرد ۷۰۰ تا ۱۲۰۰ کیلوگرم در هکتار از درآمد بالایی در صورت روغن‌گیری یا فروش به کارخانه‌ها برخوردار است.

۲- ماش و عدس: حبوباتی کم آب بر، مقاوم به شوری و خشکی و بهبوددهنده حاصلخیزی خاک هستند. این محصولات از کود نیتروژن کمتر و بازار مصرف پایدار داخلی برخوردارند. عملکرد ماش ۱/۲ تا ۱/۸ تن در هکتار و قیمت فروش مناسبی در بازار داخلی و صادراتی دارد.

بسیار کمی دارد (۳۰۰۰ تا ۴۰۰۰ مترمکعب در سال) و برداشت سالانه و نقد شوندگی بالاتر نسبت به باغ‌های درختی دارد. انار بازده سریع‌تر از پسته و خرما دارد (۳ تا ۴ سال). سود بالقوه زیاد تا نزدیک به خرما در شرایط خوب دارد، اما قیمت هر کیلو پایین‌تر است. پسته محصول استراتژیک و برند کرمان است؛ اما ۱۰ تا ۱۲ سال تا باردهی اقتصادی طول می‌کشد. سود سالانه‌اش معمولاً از خرما، انار و زعفران کمتر است؛ ولی جایگاه ویژه‌ای در سطح جهانی دارد. اگر هدف کوتاه‌مدت و محدودیت آب مطرح باشد زعفران بهترین گزینه است؛ بنابراین اگر سرمایه اولیه و آب محدود باشند زعفران و انار بهترین انتخاب هستند. اگر افق بلندمدت و سرمایه اولیه بالا باشد خرما یا پسته بسته به منطقه می‌تواند سودهای خیلی بالاتر ایجاد کند. اگر سرمایه زیاد و تخصص مدیریتی و بازار صادراتی فراهم باشد خیار، فلفل و گوجه‌فرنگی در شرایط گلخانه مناسب هستند.

جدول شماره (۵) درآمد و هزینه‌های محصولات گلخانه‌ای در هکتار

محصول	عملکرد (تن)	قیمت بازار (هزار تومان)	درآمد ناخالص (میلیون تومان)	هزینه تولید (هزار تومان)	سود خالص (هزار تومان)
خیار گلخانه‌ای	۲۰۰-۳۰۰	۱۵-۲۰	۳۰۰۰-۶۰۰۰	۱۵۰۰-۲۵۰۰	۱۵۰۰-۳۵۰۰
گوجه گلخانه‌ای	۱۵۰-۲۵۰	۱۲-۱۸	۱۸۰۰-۴۵۰۰	۱۲۰۰-۲۲۰۰	۶۰۰-۲۳۰۰
فلفل دلمه‌ای گلخانه‌ای	۱۲۰-۱۸۰	۲۵-۳۵	۳۰۰۰-۶۰۰۰	۱۵۰۰-۲۵۰۰	۱۵۰۰-۳۵۰۰
توت‌فرنگی گلخانه‌ای	۴۰-۶۰	۶۰-۸۰	۲۴۰۰-۴۸۰۰	۱۲۰۰-۲۰۰۰	۱۲۰۰-۲۸۰۰

اگر رقم صادراتی و بازار مناسب باشد، خرما بالاترین پتانسیل سود را دارد؛ اما ۶ تا ۷ سال طول می‌کشد تا به باردهی اقتصادی برسد. زعفران در مقایسه با سطح زیرکشت خیلی سودده است (تا ۶۵۸ میلیون تومان در هکتار)، نیاز آبی بسیار کمی دارد (۳۰۰۰ تا ۴۰۰۰ مترمکعب در سال) و برداشت سالانه و نقد شوندگی بالاتر نسبت به باغ‌های درختی دارد. انار بازده سریع‌تر از پسته و خرما دارد (۳ تا ۴ سال). سود بالقوه زیاد تا نزدیک به خرما در شرایط خوب دارد، اما قیمت هر کیلو پایین‌تر است. پسته محصول استراتژیک و برند کرمان است؛ اما ۱۰ تا ۱۲ سال تا باردهی اقتصادی طول می‌کشد.

۳- ارزن و سورگوم (ذرت خوشه‌ای): از غلات مقاوم به خشکی و گرما و مناسب برای مناطق کم آب هستند. این محصولات به‌عنوان خوراک دام و طیور از بازار مناسبی برخوردار هستند. سورگوم در صنایع قند و نشاسته هم کاربرد دارد. عملکرد دانه سورگوم ۳ تا ۵ تن در هکتار و ارزن ۱/۵ تا ۲ تن در هکتار است.

۴- کلزا: در مناطق با زمستان ملایم کرمان (جیرفت، سیرجان) قابل کشت و از تناوب خوبی با محصولات گندم و جو برخوردار است. روغن کلزا ارزش غذایی و بازار داخلی مناسبی دارد و از حمایت دولتی

(خرید تضمینی) نیز برخوردار است.

۵- ذرت علوفه‌ای: در مناطق دارای محدودیت آب با آبیاری قطره‌ای قابل کشت است. نیاز دامی کشور به این محصول بالاست و از بازار فروش امن نیز برخوردار است.

عملکرد این محصول در هکتار (۴۰ تا ۶۰ تن علوفه تر در هکتار) بالاست و در صورت مدیریت بهینه آب می‌تواند درآمد ثابتی را نصیب کشاورز بنماید. در جدول شماره (۶) سه گیاه زراعی کنجد، ماش و سورگوم بر پایه تحقیقات انجام‌شده و تجربه‌های زراعی در مناطق خشک با قیمت‌های سال ۱۴۰۴-۱۴۰۵ تخمین زده شده‌اند و به‌طور میانگین سود خالص برای سه محصول کنجد، ماش و سورگوم به ترتیب ۱۵۰، ۱۰۵ و ۷۵ میلیون تومان در هکتار محاسبه شده است. ///

جدول شماره (۶) مقایسه اقتصادی سه گیاه زراعی مناسب در اقلیم کرمان (هکتار)

شاخص	کنجد	ماش	سورگوم (دانه‌ای یا علوفه‌ای)
نیاز آبی سالانه (مترمکعب)	۳۵۰۰-۴۵۰۰	۳۰۰۰-۴۰۰۰	۴۵۰۰-۶۰۰۰ (علوفه‌ای کمی بیشتر)
عملکرد متوسط (کیلوگرم دانه)	۷۰۰-۱۲۰۰	۱۲۰۰-۱۸۰۰	۳۰۰۰-۵۰۰۰ (۴۰ تا ۶۰ تن علوفه تر)
قیمت بازار (هزار تومان/کیلوگرم)	۱۸۰-۲۵۰	۹۰-۱۲۰	دانه: ۳۰-۴۰ علوفه: ۳-۴ میلیون تومان/تن
درآمد ناخالص (میلیون تومان)	۱۴۰-۲۸۰	۱۱۰-۲۰۰	دانه: ۹۰-۲۰۰ علوفه: ۱۲۰-۲۰۰
هزینه کاشت و برداشت (میلیون تومان)	۵۰-۷۰	۴۰-۶۰	دانه: ۶۰-۸۰ علوفه: ۷۰-۹۰
سود خالص تخمینی (میلیون تومان)	۹۰-۲۱۰	۷۰-۱۴۰	دانه: ۳۰-۱۲۰ علوفه: ۵۰-۱۱۰
مزیت‌ها	روغن و ارده مناسب، بازار صادراتی، کم‌آب‌بر	حبوبات پرمصرف داخلی، بهبود خاک (ازت)	خوراک دام مطمئن، بازار تضمینی دام
ریسک‌ها	حساسیت به بارندگی موقع برداشت	حساسیت به آفات در مرحله گلدهی	نیاز آبی کمی بیشتر، فساد سریع علوفه تازه